

un glas moale, schimbător, cu timbru de aur, acela al Sarei Bernhardt de acum zece sau cinsprezece ani. Sarah Bernhardt însăși nu ar ști să-l moduleze într'o împrejurare asemănătoare cu o artă mai rafinată în efecte. Cu ce vigoare și cu ce izbucniri acuzata întoarce argumentele președintelui! Cu ce avânt și cu ce duioșie imploră mila juraților! Desmierdarea glasului ei trebuie să fi fost în adevăr irezistibilă, ca și privirea ochilor ei. Și mai întâi fu o uimire generală: o credeau înfrântă, pregătită a înduioșa inimele juraților cu evidența durerii sale. Și din potrivă, o femeie arzătoare, vibrantă, războinică se descoperă în ea; lupta ce se încinge între ea și președinte e inversunată, cotoptoare; în unele clipe se pare că magistratul trebuie să se lase învins. De altfel el e constrâns să recurgă la propria-i autoritate pentru a avea întâ-tatea. De ar rămânea numai pe câmpul dialectic n'ar putea să reziste șivoiului de elocuență al acuzatei.

Prima parte a interogatorului se transformă într'o serie de monoloage; s'ar zice că președintele, înțelegând neîndădarea adversarei sale—și așa trebuie s-o numim, nu pen'ru că magistratul nu s'ar arată nepărtinitor, ci pentru lupta ce s'a încins între cele două părți—vrea să-i lase câmp liber pentru a o putea prinde apoi în lațul vre-unei contrațiceri. Ea se folosește de libertate pentru a desfășura vorbirea-i volubilă și foarte repede: venită poate pe de-aștă, o parte învățată în singurătatea închisurii? repetă cu glas tare solilocviile de acolo? Sau, din potrivă, improvizează într'un avânt de dispreț și de patimă propria-i apărare?

Indemânarea ei e atât de mare încât nu se poate gândi măcar cineva la artificiu și nici că pentru moment artificial presupune vinovăția. Toți gândesc și spun: Ce măreață actriță, fără de păreche! Nici o mare artistă nu ar putea să recite cu atâta foc, cu atâta înrăurire un rol atât de greu și de pasionant. Nici nu se gândește nimeni că în acest caz actrița presupune pe asasină. Suntem atât de deprinși cu meșteșugurile scenei încât nu ni se pare cu puțință ca o femeie să găsească în sinceritatea sufletului cuprins de durere și mânie, accentele pe care le admirăm de obicei la teatru.

E o actriță, de vreme; dar mai înainte de toate e o femeie. E o femeie ce-și arată în orice mișcare, în orice gest, în orice fineță a excepționalii sale oratorii, însușirea de femeie, ageră și vibrantă. E femeie în izbucnirile sale, în denegări, în neorânduiala argumentelor sale, în ușurința cu care cearcă să ocolească minciunile și contradicțiunile, în recursul la ideile ei fixe, în obstinare, în aroganță, în cochetăria atitudinilor sale, în arta suspinării; e femeia care a cunoscut puterea farmecelor sale și care, luptând pentru propria-i mântuire, ar vrea să învingă pe orice adversar, pe orice spectator.

E frumoasă? E vinovată? Toți se întreabă eșind din aulă. Timp de peste cinci ceasuri privirile noastre nu au putut să se desprindă de pe chipul palid, marmorean, tragică mască albă pe fondul de doliu din juru-i; peste trei ore am auzit vibrând vocea auriu, când mâniată, când rugătoare. Nimeni nu se mai îndoește de farmecul pe care femeia aceasta îl putu exercita în jurul ei; nimeni nu-și poate închipui ce tragică taină ascunde ea.

P. CROCI.

(Tradus din italienește de C. Sp. Hașag)

* * *

Revista Revistelor

Săptămăna. D. G. Panu, despre scoaterca lui *Manasse* de pe afișul Teatrului Național, în urma amenințărilor studenților:

Va să zică Teatrul Național n'are voie, ne spun studenții, să joace *Manasse*. Ei, și dacă va juca această piesă? Ce are să se întâmple? Desigur că ordinea va fi puțin turburată și

pe acest motiv se razimă acești doșni studenți. Ei știu că a-utorităților nu le plac manifestațiile pe stradă, nici scandalurile la teatru și că mai bine preferă să dea înapoi pentru a evita asemenea buclucuri.

Este o greșală. Cu asemenea metodă bonace se incurajează energumeni ca d-nii Iorga și Cuza, cari stau între culise și cari trimit pe studenți să se bată cu sergenții în stradă sau cu jandarmii în interiorul teatrului.

Ceeace pentru o autoritate este o simplă concesiune a spiritului de liniște, la energumeni și la studenți e considerat ca un succes, prin urmare, o incurajare pe calea apucată.

Dar noi, publicul, dar noi opinia țării, cum rămănem? De păreriile noastre nu se ține nici o seamă? Și părerea noastră e că Teatrul Național trebuie să joace *Manasse*, o piesă care, cu toate defectele ei, e una din piesele bune, deși ar fi putut fi scrisă într'o românească mai bună.

Va să zică noi, suntem majorizați de opinia a doi energumeni, căci aceea a studenților nu contează.

Va să zică doi energumeni decid care piesă trebuie să se joace la Teatrul Național și care nu.

Iată consecințele cari pot urma, dacă Teatrul Național, temându-se de scandal în afară și înăuntru sălei, nu ar juca piesa lui Ronetti Roman.

Eu rog pe d. Director al Teatrului Național, ca îndată ce actorul care e boloav, se va însănătoși, să pue pe afiș piesa *Manasse*.

* * *

Intreptarea învățământului, 15 Octombrie. D. Sabba Ștefănescu atrage atenția asupra favoritismului care domină în bugetul Ministerului de Instrucțiune publică, la capitolul lefurilor și diurnelor funcționarilor dela institutele și laboratoarele universitare.

«Ereă fatal, ca ministerul care nu a respectat legea, când a trecut în buget apunamentele directorilor, să uzeze *ad libitum* de un drept al său, când a trecut în buget lefurile și diurnele funcționarilor subalterni directorilor.

Șefii de lucrări sunt remunerați cu lefuri de câte 160, 225, 280 sau 300 lei; lefurile *asistenților* sunt de câte 140, 150, 180, 200, 300 sau 360 lei; *preparatorii* au lefuri decâte 95, 100, 140, 150, 180, 200, 250 sau 300 lei, iar *servitorii*, deși nu sunt funcționari, sunt salariați cu lefuri de câte 58, 60, 65, 70, 75 sau 80 lei pe lună».

* * *

Neamul Românesc, 23 Octombrie. Studentul R. Portocălcă în numele studențimei, care urmează teoriile d-lui A. C. Cuza, respinge ori și ce cooperare cu clasele diriginte de astăzi:

«A lucra alături cu «oamenii din clasele diriginte de astăzi» înseamnă a aluneca pe panta teoriei care face ca studențimea sârbească să tulbure viața politică, destul de tulbure, a țării lor și înseamnă a înființa și la noi cluburi și societăți politice studențești, ca în Bulgaria, unde studenții țin întruniri și fac manifestații politice.

«Studențimea însă, care a priceput tot așa de bine ca și «oamenii din clasele diriginte» — aceștia însă în cugetul lor ascuns — că de o îngrijire grabnică și desinteresată și completă a clasei țărănești, atarnă viitorul de independență economică și națională a acestei țări, a mai priceput că văzduhul e prea otrăvit deasupra, pentru a se putea porni de jos în sus, dela acea țărănime și burghezic care, atunci când va fi luminată și întărită, nu va avea nevoie de cine va fi mai sus.

«Studențimea nu mai voiește să lase altora sarcina de a-i forma viitorul; acest viitor ea îl va trăi, deci ea să și-l alcătuiască.»

VERAX

POLITICA

NAȚIONALISMUL, CUM TREBUE SĂ SE ÎNȚELEAGĂ.—I.

I

Am cunoscut până acum așa dar două înțelesuri diferite pe cari le are cuvântul naționalism: înțelesul din programul economic național-liberal și înțelesul din fraseologia d-lui Iorga; unul avându-și rădăcinile în interesele unei clase, dacă nu chiar a unor familii, celalt în temperamentul unui om, care întrunește în sine calitățile unui remarcabil stilist cu acelea ale unui îndrăzneț agitator. Negreșit însă că acestea nu sunt singurele înțelesuri, în curs mai sunt și altele, numai că aceste două, descrise mai sus, sunt cele mai răspândite și prin urmare cele mai tipice la noi. Toate celelalte sunt imitațiuni și variante ale acestora, după loc și ocazie. Domnul băcan din colțul stradei, buni-oară, care face naționalism «la toartă» nu se ridică până la perspectiva la care se ridică un fruntaș național-liberal, dar în strâmta lui perspectivă, el împărtășește cu toate acestea tendința ego-centrică a acestuia din urmă: fericirea neamului depinde de îmbogățirea lui... De asemenea, băiețanul licean, care sparge geamurile magazinelor evreești, după fiecare manifestație, deși este departe de a suferi de ipertrofia eului, cum suferă d. Iorga, cu toate acestea în fond, sufletește, el este fiul acestuia din urmă: fericirea neamului depinde de satisfacerea vanității sale copilărești. Schimbați rangurile, schimbați vârstele, și diferențele dispar.

Aceste înțelesuri nu sunt speciale limbei românești, ci sunt universale. În orișice limbă s'ar găsi cuvântul naționalism, întru cât limba este vorbită de egoiști și de vanitoși, se vor găsi și înțelesurile arătate mai sus.

Dar în opunere cu toate aceste înțelesuri însă, mai este unul; acela pe care îl găsim în judecata oamenilor deprinși să facă abstracțiuni de interesele și deșertăciunea personalității lor, înțelesul care ar trebui să fie...

Pentru a-l găsi pe acesta, în limba românească, trebuie să revenim la scrierile politice ale lui Mihail Eminescu.

Cuvântul de «naționalism» îl întrebuințează Mihail Eminescu rar, în comparație cu acei cari au venit după dânsul, dar la el cuvântul este cu un înțeles precis și profund, cum ar trebui să fie. Toți naționaliștii de după Eminescu, în cazul cel mai bun, n'au făcut decât să repete aceea ce a scris Eminescu, și în cazul, când ei au vroit să depășească pe Eminescu, cum a voit d. A. C. Cuza, n'au făcut decât să exagere concepția lui. Inteligența extraordinar de originală și de limpede a lui Eminescu, a desprins din șirul fenomenelor sociale pe acelea cari au adus mizeria morală și materială a poporului român; Eminescu a explicat înlănțuirea cauzală a suferințelor noastre din prezent; și tot el a formulat marea întrebare la care rămâne să răspundă viitorul. Mîntea lui critică a găsit toți termenii problemei; sufletul lui, bogat în însușiri artistice, a dat și cea mai, strălucită formă, care se putea da, unei mișcări națio-

naliste. Acei veniți după dânsul sunt și în ceeace privește fondul, și în ceeace privește forma cugetării, cu mult inferiori lui. De aceastăse poate convinge oricine comparând cele scrise de Eminescu cu cele de cel mai de valoare epigon al lui Eminescu, d. A. C. Cuza.

Cât a văzut Eminescu atâta vād și epigonii lui, naționaliștii noștri de astăzi; cu deosebire numai că Eminescu vedea limpede și avea măiestria formei în exprimarea celor văzute, pe când aceștia de astăzi, vād turbure, și când exprimă cele ce vād, bâjbâie numai cu fraze apocaliptice, iar nu vorbesc. Acolo unde n'a izbutit Eminescu, și anume în fața unei soluțiuni pozitive la problema naționalismului, acolo de fapt n'au izbutit nici epigonii lui; nimic nou, de valoare, nu întălnim în mișcarea naționalistă de astăzi, care să iasă deasupra celor gândite, acum vreo 30 ani în urmă, de nemuritorul poet.

Inapoi la Eminescu dar, toți acei cari aveți dorința să știți cum se pune chinuitoarea problemă a durerilor neamului nostru!

Ideile naționaliste ale lui Mihail Eminescu au fost publicate între anii 1876 și 1881 prin *Curierul de Iași* și prin *Timpul*, ziare cari apăreau pe acea vreme. Ideile acestea au avut dela început un mare răsunset, și ele au fost cunoscute de toată lumea care se interesă de progresul culturii românești, deși nu toată lumea știa că sunt ale lui Eminescu. La această mare răspândire au contribuit nu atât cele două ziare amintite, cât persoanele cu cari venea în contact Eminescu, și în special acelea cari făceau parte din societatea literară a *Junimei*, înființată de d-nii Carp, Maiorescu, Negruzzi și Pogor. Această admirabilă societate făcea o întinsă propagandă pentru ideile nemuritorului poet. Intocmai cum servesc în laboratoarele de fizică instrumentele numite *rezonatoare* pentru a distinge și a întări tonurile muzicale, tot așa servia pe vremuri această admirabilă societate a *Junimei* pentru a distinge și a răspândi ideile originale pe cari câte unul dintre membrii săi le da la lumină. O frumoasă cugetare rostită sau scrisă într'o frază lapidară, cum era în obiceiul lui Eminescu, să rostească și să scrie, era destul să fie auzită de membrii *Junimei*, pentru ca a doua zi să-și ia zborul în toate cercurile societății românești. «Ați auzit ce-a spus Eminescu?» ați citit ce-a scris Eminescu?» și în trei zile cel mult nu mai era nimeni care să nu știe ce a spus și a scris marele cugetător! Admirabilă societate, — pe care unii, numai în necunoștința de bunele ei servicii, o numea societate de admirație mutuală; — fără ea, cine știe, dacă ideile naționaliste ar fi găsit așa de curând un ecou în politica țării noastre!

Naționalismul eminescian consistă mai ales în o critică nemiloasă a stării de fapt în care să găsește societatea românească de astăzi. Mergem în spre peire, ne zice Eminescu. Poporul român se stinge din viață, înaintea ochilor noștri indiferenți. «Un mic bulgăr de omăt căzând din vârful unui munte se face din ce «în ce mai mare, rupe cu el copacii codrilor, strică ogoarele, astupă un sat. Un mic sâmbure greșit în organizația societății, în viața economică, crește și în-

«groapă o națiune. Ne mirăm cu toții de mulțimea «crâșmelor în țara noastră—de mulțimea jidanilor —, «cauza e mulțimea rachiului, mulțimea velnițelor, dar «oare această mulțime de unde vine? Supt domnia «turcească a existat micul sâmbure, o dispoziție de «export. Exportul grânelor eră oprit. Prin urmare, grâ- «nele neconsumate trebuiau prefăcute în obiect expor- «tabil, în vite. S'au combinat lucrurile. Velnița con- «sumă prisosul, și dă hrană vitelor. Velnița producea «rachiul, rachiul trebuia consumat și eră mult. S'au făcut «multe crâșme. Pentru acestea trebuiau crâșmari. S'au «adus *mulți Evrei* și proprietarul impunea fiecărui din «supușii lui de a lua atâta rachiul pe an. Unele plăți «pentru muncă se făceau în rachiul. S'a introdus expor- «tul, în adevăr, *însă velnițele au rămas*, în locul grâ- «nelor s'au luat cartofii, «căci rachiul devenise o trebu- «ință și această trebuință cerea împlinire. Care au fost «rezultatele ei? O populație nesănătoasă, fără energie «de caracter, fără energie economică, care își vinde «munca pe băutură, o populație în care mortalitatea «crește în mod înspăimântător, iar sudoarea mânilor «ei se capitalizează în mâinile unui element fără patrie, «fără limbă, fără naționalitate. Nu este de mirat că in- «fluența austriacă «este mare».

Așa își explică Eminescu la 1876 influența austriacă¹⁾ Problema nu se mărginește însă pentru el numai la robul nefast al cârciumilor, ci el îmbrățișează întreaga noastră dezvoltare socială. Noi ne-am dat, zice dânsul, o constituție politică nepotrivită cu existența reală a claselor noastre sociale. «Corelatul constituțiilor state- «lor apusene este o clasă de mijloc, bogată, cultă, o «clasă de patricieni, de fabricanți—industriasi—cari văd «în constituție mijlocul de a-și reprezenta interesele în «mod adecvat cu însemnătatea lor,—la noi legea fun- «damentală nu însemnează decât egalitatea pentru toți «scribii de a ajunge la funcțiile cele mai înalte ale «Statului». Noi nu avem acele clase sociale pozitive pe care să sprijină organizația de stat în Apus. «Aristo- «crația istorică,—și ea trebuie să fie totdeauna istorică «pentru a fi importantă—a dispărut aproape, clasa de «mijloc pozitivă, nu există, golurile sunt împlinite de «străini, clasa țăranilor e prea necultă și deși singura «clasă pozitivă, nimeni n'o pricepe, nimeni n'o repre- «zintă, nimănui nu-i pasă de ea.

«Ne mai rămâne o singură clasă pozitivă, pe al cărei «spate trăim cu toții—țăranul român..

«Cum am tratat noi pe acești țărani? Am clădit un «aparat greoi și netrebnic pe spatele sale, aparat re- «prezentativ cum îl numim, și care nu-i decât pretext- «tul de a crea din ce în ce mai multe posturi, plătit «tot din punga lui, direct sau indirect. Intr'o țară, care «n'are export industrial, țăranul muncește pentru toți: «sigur și necontestabil. Dantela de Bruxelles, galonul «de pe chipiul generalului, condeiul de fier cu care «scriem, chibritul cu care ne aprindem țigara, toate «ne vin în schimbul grâului nostru, și acest grâu îl «produce numai țăranul, grâul e productul muncii sale.»

«Cu cât mai mulți indivizi se sustrag dela produce- «rea brută, cu atât mai mulți trăiesc pe seama aceleiași

«sume de oameni. Ce este consecvența? Este că acel «om, sau nu va fi în stare să ne susție, sau va trebui «ca cu acelaș timp și cu aceleași puteri să producă «mai mult. Va trebui sau să peară, sau să se cultive- «ze și să lucreze cu mașina. Care-i cazul nostru? El «nu s'a cultivat. Țăranul nostru este acelaș ca și îna- «inte de acum 50 ani, dar sarcina ce-o poartă, înzecită. El «poartă în spatele lui: câte-va mii de proprietari (la «începutul secolului câte-va zeci), mii de angajați (la «începutul secolului câte-va zeci), sute de mii de Evrei «(la începutul secolului câte-va mii), zeci de mii de alți «supuși străini (la începutul secolului câte-va sute)».

Sîmburele greșit din organizația societății noastre, a crescut și amenință să îngroape întreaga națiune. «Dacă «nu ne vom trezi de cu vreme și nu vom arunca la «naiba toți receptorii, subreceptorii, sub-subrecep- «torii, dacă nu vom descărca pe țărani și nu-i vom a- «sigură o dezvoltare liniștită, dacă nu ne vom hotărî, «să nu purtăm nici un product străin pe noi, precum «au făcut Ungurii în vremea absolutismului... Nu drep- «tul public, ci păstrarea naționalității noastre e lucrul «de căpetenie pentru noi și ar fi mai bine să nu alegem «deputați decât să piară nația românească.»

«Altfel am avea a alege între domnia austriacă și cea «rusească. Supt cea d'ntâi, Evreii ar intra în sate în «număr mai mare decât astăzi, țărani ar deveni servii «lor, moșiile ar fi cumpărate de societăți și de capita- «liști, colonizate cu Nemți, iar nația redusă la proleta- «riat, — In cazul al doilea, un ucaz ar șterge limba din «biserica și stat, țăranul ar trăi mai bine, însă supt «condiția ca să se rusifice; care din noi, cum ar scrie, «acolo i-ar îngheța mucusul condeiului; iară cei mai cu- «rajoși ar mări pohnodul na Sibir, fără judecată, prin «ordin administrativ—*administratnym poriadkom*».¹⁾

Aceste idei din 1876 revin sub condeiul lui Emine- «scu și câți-va ani mai în urmă, în 1880—1881, pe când Eminescu se găsea ca prim-redactor la ziarul conser- «vator *Timpul*, cu deosebirea numai că influenței aus- «triace i-se dă acum un rol mai redus, și în locul acesteia vine pe primul plan teoria *pătorei superpuse*. «Nu «există, după a noastră părere, nici o deosebire între «rasa română din Muntenia, Moldova, din cea mai «considerabilă parte a Ardealului și a Țării ungurești. «E absolut aceeași rasă, cu absolut aceleași înclinări și «aptitudini».

«Dar în București și în orașele de pe marginea Du- «nării, s'a ivit un element etnic cu totul nou și hibrid «care ne-a furnizat generația actuală de guvernanți. «Aceștia sunt rămășițele haimanalelor de sub steagu- «rile lui Pasvantoglu și Ypsilant și resturile numeroase «ale cavalerilor de industrie din Fanar... Toată spuma «asta de fanarioți novissimi, cari s'au pripășit în țară «de 50—60 de ani încoace, formează naturalmente ele- «mentul de disoluțiune, demagogia României.

«Fizic și intelectual stârpituri, neavând nici tradiții, «nici patrie, nici naționalitate hotărâtă, le vedem pu- «nându-se la discreția străinilor și votându-le când pe «Strussberg, când rescumpărarea, ba le vedem aliân- «du-se în Moldova cu evreii, ca să paralizeze lupta de

1) M. Eminescu, *Scriseri politice și literare* (Ediția Minerva) I p 98.

1) M. Eminescu. *Scriseri politice și literare* I, pag. 99--102.

«emancipare națională de acolo. Aprinși de o instinctivă ură contra tuturor elementelor istorice și autotone ale acestei țări, le-am văzut introducând în toate ramurile legi străine, neadaptate nici intereselor, nici naturii ei». ¹⁾

Și Eminescu adaugă: «Ceea ce sunt pentru Moldova evreii, sunt pentru țara românească aceste venituri cari, prin identitatea religiei, au știut să se strecoare printre români, să-i amăgească și să ajungă a-i stăpâni; și pentru ca lucrul să le succeadă și mai bine au preocupat tocmai instinctele noastre naționale...».

«Avem de o parte rasa română, cu trecutul ei, identică în toate țările pe cari le locuiește; popor cinstit, inimicos, capabil de adevăr și patriotism. Avem apoi deasupra acestui popor o pătură superpusă, un fel de sediment de pungăși și de cocote, răsărită din amestecul scursăturilor orientale și occidentale, incapabilă de adevăr și de patriotism... pe care Moldovenii din eroare o numesc Munteni.

«Această teorie am expus-o în mai multe rânduri...»

În alte articole Eminescu arată apoi cum peirea neamului nostru decurge din exploatarea nemiloasă a țărănimii sub jugul ierarhiei sociale, pe care ne am dat-o.

«Boalele fizice bântue populațiile noastre din cauza regimului rău alimentar. Acest regim nu se poate schimba decât prin îmbunătățirea soartei materiale a țăranului și această îmbunătățire nu-i cu putință decât prin o reorganizare socială care să-l asigure în contra exploatării sub orice formă ar veni, fie sub forma datoriilor contractate pentru a plăti birul, fie sub aceea a prestațiilor exagerate, fie, în fine, sub aceea a datoriilor pentru băuturi». ²⁾

Dar cum se explică faptul că țărănimia noastră a început să piară d'abia acum, deși regimul lui alimentar a fost insuficient și în trecut? În timpurile de dinainte de epoca, de când s'a deschis comerțului țării noastre drumul exportului european, nu era o mai mare bogăție în țară, dinpotrivă; și cu toate acestea populaținea țării noastre era în creștere, pe când acum este în descreștere! Cum se explică acest fapt paradoxal?

Pentru a da această explicare, zice Eminescu: «Venim la principiul pe care l'am stabilit de mult în coloanele acestei foi (Timpul). Regimul vechiu ori câte defecte ar fi avut, capabile însă de îmbunătățire, era ieftin. Pentru a susține un regim, pe care surzând d. C. A. Rosetti îl numea compus din zece boeri mari și trei zeci de boierănași mici, țăranul plătea acel condițional galben pe an din prisosul lui. În fine, trebuințele acelor patru-zeci de oameni erau mici și lesne de satisfăcut; astăzi o Carada cheltuiește mai mult decât Iordache Filipescu, care era putred de bogat, cum se zice. Sarcina socială era ușoară; era în raport cu puterile de producție ale poporului! Dacă țăranul trăia rău ori bine, în belșug sau sărăcie, forța musculară pe care avea a o pune la dispoziția societății, a țării era minimă; echilibrul între puterea musculară cheltuită și între restituția acestei puteri prin alimente

«era deplin. Acest echilibru e acum stricat. Sute de mii de greco-bulgari și de jidani trăesc astăzi de pe spatele aceluiaș număr de muncitori; aceștia caută să-și înzecească munca pentru ca să susție noua sarcină socială și cu toate acestea regimul alimentar, de parte de a deveni mai bun, e mult mai rău decât înainte...» ¹⁾

Această explicare revine adesea ori în articolele lui Eminescu; ea era aproape subînțeleasă în toate afirmările susținute de dânsul. «Populația, și tocmai populația producătoare, scade dela 1864 încoace în proporții înspăimântătoare, dar ceea ce e mai trist sunt cauzele acestei scăderi, cauze adânci economice și sociale cari fac ca însuși simburile naționalității, rassa, să degenereze. S'a observat de către medicii de regiamente că statura oamenilor scade, că aptitudinile lor fizice și morale degenerază și această din urmă împrejurare e mai tristă decât celelalte. Nu mai e nevoie a adăoga că aceste rezultate sunt a se atribui și sărăciei și urmărilor ei morale, decăderii vieții de familie, viciilor... Dar care e originea comună a acestor rele? Declasarea, zicem noi, înmulțirea peste măsură a oamenilor ce trăiesc din munca aceleiași sume de producători. În alte țări, clasele superioare compensează prin munca lor intelectuală, munca materială a celor de jos. Întrebăm dacă cele patru clase primare și cursul de violoncel a d-lui Costinescu compensează zecile de mii de franci ce acest consumator le ia pe an, evident din munca altora? Înaintarea pe scara societății române nu este dar datorită meritului, științei, activității, ci un leneș ignorant care învățește șurupuri patriotice, ajunge prin intrigă și neadevăr ori unde pofteste. Acești oameni declasați sunt totodată instrumentele cele mai bune, pentru că sunt cele mai coruptibile, cu cari se servesc străinii pentru a exploata țara, populațiile ei autoctone.

«Iată nervul răului în contra căruia nu ajuta nici proclamarea independenței, nici coroana de oțel a regelui, nici ridicarea creditului visteriei, bogat pe cunoștința că Statul român are bunuri imobiliare de câte-va miliarde de înstrăinat, nici frazele patriotice! ²⁾

Și după constatarea răului în altă parte asupra soluțiunei: «Chestiunea e fără îndoială socială: am fi socialiști numai atunci când am propune o soluțiune socialistă. Departe de noi asta. Din contra, soluțiunea ce o propunem nu poate fi decât conservatoare, reacționară chiar. Clasele muncitoare trebuiesc scăpate de paraziți; paraziții însăși trebuiesc, prin o riguroasă organizație, siliți la munca la care se pricep. La tăiat lemne Serurie, la cârciumărie Carada! Nu oameni mari cu abecedarul în mână; nu escroci și tâmpiți în demnitățile statului; nu cocoterie și pungășie în afacerile publice!

«O reorganizare socială având de principiu apărarea și încurajarea muncii, înlăturarea feneanților și paraziților din viața publică, iată ceea ce e de neapărată trebuință!

«Așa dar să ne înțelegem.

1) M. Eminescu, *Culegere de articole apărute în «Timpul»* (Ed. Gr. Peuceșcu) pag. 91.

1) M. Eminescu, *Culegere de articole*, pag. 92—93, 111.

1) M. Eminescu, *Culegere de articole*, pag. 112.

1) M. Eminescu, *Culegere de articole*, pag. 83—84.

«Nu cerem și nu voim, precum insinuă *Românul*, «exterminarea cu sabia a elementelor hibride. Dar ceea «ce pretindem pozitiv e ca asemenea elemente să nu «fie *determinante, dominante* în Statul român. Nu «ne opunem dacă ele se vor hrăni prin muncă proprie, dar nu exploatând munca altora. Nu avem nimic de zis dacă Serurie se va ocupa cu cinstita cismărie, Bosnagi cu zidăria. Dar în capul unui Stat român nu se cade să vedem aproape exclusiv numai «oameni străini, incapabili de a pricepe geniul poporului nostru și, până la un grad oare-care, incapabil «de a-l iubi și de a-l cruța.

«Și când vorbim de poporul român, știm foarte bine «de cine vorbim. Nu de amestecături, nu de oameni «veniți de eri alaltăeri în una din provinciile Daciei lui «Trajan, ci de acel element etnic eșit din încrucișarea «Romanilor cu Dacii, de rasa romană. Aceasta a fost «în trecutul țărilor noastre rasa plastică, rasa formatoare de stat, cea orânduitoare, cea istorică; aceasta «trebuie să și rămâie de acum înainte. Cum că deosebirea între adâncimea rasei istorice și superficialitatea celor superpuse, e mare, o știe oricine. În inima «unui popă din Ardeal e mai mult sentiment național «românesc decât într'o sută de mii de Caradale și în «craniul unui singur Român încape de cinci ori pe atâția creeri pe cât s'ar constata cu cumpăna în titulele mutrelor de piață ale patrioților»¹⁾

Acestea sunt scrise de Eminescu cu vre-o trei-zeci de ani în urmă, deși sună așa de cunoscut că par a fi scrise de ieri, alaltăeri. Societatea *Junimea* a avut în păstrarea actualității lor, un rol frumos și netăgăduit, după cum am mai spus-o.

De asemenea d. A. C. Cuza a fost un aprig propagator al acestor idei până la o vreme. Scrierea sa din 1895, *Țăranii și clasele dirigente*, este un simplu rezumat al teoriilor lui Eminescu despre păturile superpuse; numai că d. A. C. Cuza evită această din urmă denumire și se mulțumește cu denumirea de «paraziți.» Pentru unul ca și pentru celălalt, procesul nenorocirii noastre naționale se urmează în același chip: începe dela aceeași dată și are aceleași faze. «După pacea dela «Adrianopol s'au dărâmat înșfârșit și cele din urmă «fortificații pe cari Turcia le avea pe malul stâng al «Dunării, și de odată cu acestea se ridicară una câte «una piedicele de până atunci ale negoțului și agriculturii și astfel, începând a se desvolta bogățiile pământului nostru și căutându-și schimbul pe produse «apusene, am fost puși în contact cu civilizația, cu «ideile apusului, cari și-au făcut drum, s'au răsădit la «noi fără nicio greutate, fără nicio împotrivire din parte-ne»,—ne spune Eminescu²⁾. Aceiași constatare de dată o face și A. C. Cuza.³⁾ Apoi, după ce libertatea comerțului fu proclamată prin tratatul dela Adrianopol, exploatarea muncii țăranului și parazitismul social urmează în aceeași înălțuire cauzală. «Cauza morbidity țăranului român, este exploatarea neomenoasă

«la care este supus în linia întâia din partea Statului, «în linia doua de către mulțimea nenumărată de străini «pe cari îi susține cu munca lui. Cauza e demagogia, «care se hrănește din spinarea lui, uzura roșie, admistratura roșie, sporirea bugetelor de cheltueli ale Statului... iar nu clima și epidemiile. Sub aceeași climă «poporul nostru era sănătos și sporea până mai alaltăeri, sub Mihai Sturdza, sub Barbu Știrbei, sub Gri-gore Ghica;»—ne spune Eminescu.¹⁾ Aceași logică și la d. Cuza. «In trecut era o potrivire perfectă între «modul de trai, hrană, îmbrăcăminte și locuința țăranului nostru, și munca ce i se cerea; între formele «înăuntru cărora era chemat să se miște, și starea sa «de cultură; între foloasele ce le avea dela organizația puterii statului și mijloacele ce se luau dela dânsul pentru întreținerea sa. Puterile claselor noastre «muncitoare fiind astfel cruțate, populația țării a putut «să prospereze, după cum se vede din înmulțirea sa «îmbucurătoare și din liniștea ce domnea atunci printre locuitori. Starea aceasta de lucruri a ținut până «la anul 1829, când tractatul de Adrianopol a proclamat libertatea desăvârșită a comerțului în principate, «care, modificând sistemul de schimb al produselor, a «trebuit firește să transforme și întregul nostru sistem «de producere... De unde odinioară munca țăranilor «noștri era mărginită prin însuși sistemul economic în «vigoare, atrași în piața universală, munca lor nu mai «putea să aibă astăzi de normă decât trebuințele acestor piețe, cari sunt nemărginite. De unde altă dată «stăpânii mijloacelor de producere lăsau neîntrebuințate chiar zilele de clacă hotărâte prin lege, astăzi «puterile claselor noastre muncitoare, încordate peste «măsură, nu mai erau în stare să astâmpere setea nepotolită de câștig, care este în firea însăși a formei «de producere capitalistă...»²⁾ Intreg raționamentul pe care îl face Eminescu încă dela 1876, îl repeta și d. A. C. Cuza la 1895: «Era firesc dar ca clasele noastre «dirigente să înmulțească funcționarii, peste nevoile «reale ale țării, și să întrebuițeze întreaga putere a «statului și mai toată munca luată dela cei de jos sub «forma de impozit pentru satisfacerea propriilor trebuinți.

«Astăzi nu mai este nici un soi de potrivire între «modul de trai, hrană, îmbrăcăminte, locuința țăranului «nostru și munca ce trebuie să o facă; între formele «înăuntru cărora e chemat să se miște și starea sa de «cultură, între foloasele ce le are dela organizarea puterii statului și mijloacele ce i se cere pentru întreținerea sa. Puterile claselor noastre muncitoare fiind «astfel risipite fără folos pentru dânsule, populația noastră își manifestă strâmtorarea în care trăește, prin «descreșterea sa și prin răskoalele periodice ale țăranilor.»³⁾

În sfârșit soluțiunea la care ajunge d. A. C. Cuza, în scrierea sa din anul 1895, este aceeași la care ajunseser și Eminescu cu vre-o două-zeci de ani înainte, cu deosebire numai că Eminescu, mai modest, nu vedea

1) M. Eminescu, *Culegere de articole*, pag. 127.

2) M. Eminescu, *Culegere de articole*, pag. 21.

3) A. C. Cuza, *Țăranii și clasele dirigente*, pag. XVI—XVIII.

1) M. Eminescu, *Culegere de articole*, pag. 117.

2) A. C. Cuza, *Țăranii și clasele dirigente*, pag. XLVI.

3) A. C. Cuza, *Țăranii și clasele dirigente* pag. L.

necesitatea unei noi direcțiuni în politică, direcția cu tendințe naționale și democratice, ci se mulțumea cu direcția conservatoare pe care o împărtășeau și patronii ziarului *Timpul*, la care el colabora. Am văzut cum își expune Eminescu soluțiunea sa: «o reorganizare «socială» având de principiu apărarea și încurajarea «muncei, înlăturarea fencanților și paraziților din viața «publică, iată ceceace e de neapărată trebuință;» d. A. C. Cuza ajunge la aceeași soluțiune, numai că dânsul pune printre paraziți, în prima linie, elementul evreiesc.

C. RĂDULESCU-MOTRU

(Stărușitul în numărul viitor).

AFURISENIA DELA SF. SINOD.

S'au comparat adesea și sub multe raporturi, popoarele cu indivizii. Și fără îndoială, că un punct de vedere în care se aseamănă strașnic, este acela de a vorbi cu mândrie de neamurile cele mai de seamă ale lor. Individul zice: Frate-meu cutare, mătușă-mea cutare. Tot așa în numele poporului nostru, se spune: mama noastră Roma, sora noastră Franța. Foarte arare ori se pomenește însă de sora noastră Spania. Și aceasta firește, pentru că rubedenia cu nația spaniolă nu oferă o platformă de mândrie excepțională, cât și poate pentru faptul că între Români noștri și poporul de căpetenie al peninsulei Iberice se găsește prea puțină similaritate. Ai noștri, cu ură de rutină, cu scârbă de prejudecăți, cu independență în părerile lor și cuviincioși față cu părerea altora. Ceilalți, fanatici în tradiția moștenită, bigoți până la exces, intoleranți până la cruzime. Ai zice o prăpastie uriașă între aceste două feluri de a fi, peste care stabilește legătura sufletească — ca o punte îngustă și izolată — numai regretabila doză de lene, care, din păcate, se găsește de ambele părți. Cine va fi urmărit totuș, ultimele evenimente din țara noastră — chestiunea afuriseniei dela Sinod — și mai ales ecoul pe care dânsa l'a avut în opinia publică, oglindită în presa noastră, își va fi zis că lucrul nu stă astfel, în tot cazul, că dacă a stat odată, acuma s'a schimbat. Cei doi frați, care semănau așa de puțin, au început să aibă aerul într'atâta, că ai putea să-i confunzi. Ai zice că suntem în plină Spanie. Ai spune că a noastră cugețare, așa de geloasă totdeauna de libertatea sborului său, s'a vârât de bunăvoie în cușca îngustă și ferecată în care dormitează pe o labă, cu aripile strânse, cu penele scâmoșate — pasărea gândului spaniol.

Ia să vedem mai de aproape ceea ce s'a petrecut. La adunarea Sinodului nostru izbucnește un conflict între prelați. Deosebiri de vederi în aprecierea noii legi sinodale, intrată în vigoare de curând. Faptul se numește în lumea noastră laică «o divergență de păreri» care, firește, poate să capete forma cea mai acută și mai pasională, fără obiecția nimănui. Dar Episcopul de Roman, principalul adversar al legii, asvîrle totodată «anatema» asupra antagoniștilor săi, care după cât am citit în ziare, alcătuiau aproape întregul Sinod. I s'a părut că acea lege atinge pe «acele dumnezești» înțelegând firește, prin legi dumnezești, nu principiile de dreptate înscrise în toate conștiințele luminate, care alcătuiesc idealul tuturor legilor scrise, ci numai alte

legi scrise, mai de multă vreme, care se numesc în religie, canoane. De aci «afurisirea» Sinodului, fulgerarea lui cu o armă așa de cunoscută odată, care smulgea omului, în ochii tuturor, autoritatea, până și dreptul manifestărilor sale. Natural, aprinsă discuție în presă. Unii aprobă actul episcopului, fără rezervă, și se așează cu spaimă sub patrafirul aceluia care arată că înțelege să mânuiască toate armele bisericii ori cât de antice ar fi. Alții, cari desaproabă actul, și caută să anuleze efectele lui eventuale, nu îndrăznesc totuși să-l reducă la ce este, ci încearcă numai ca să-l limiteze, consultând canoanele chiar. Ba că anatema episcopului de Roman nu poate să aibă influență de cât numai în cuprinsul eparhiei sale, ba că dezlegarea de afurisenie se poate face mai ușor. Citez textual din gazete: «Negreșit Episcopul Romanului a abuzat de acest drept, întrucât nu s'a mărginit a da anatemei numai pe mireni sau clericii din eparhia sa» sau «cât despre afurisenie, e fără existență, fiind făcută de unul ce nu eră în drept să o facă.» Așa dar se tăgăduiește puterea anatemei în gradul în care Episcopul o dorea, dar i se recunoaște una, efectivă, cu tot sub stratul mistic și cu toată greutatea ce o întovărășea odinioară.

Să ne fie îngăduit a spune că actul episcopului de Roman, și mai cu seamă seriozitatea cu care presa noastră l'a primit și discutat, sunt astăzi de natură să slăbească la noi în țară religiozitatea majorității, deci să producă rezultate absolut contrare de acele cari știu că se doresc. Fără a avea pretențiunea să schitez o lege de evoluție sufletească, pot totuși să fixez din proprie experiență unele studii prin care ne trece firea cu atitudinile ei. Când vine copilul la școală vine cu ceva credință religioasă în el. Invață cu seriozitate bazmele testamentului vechiu și alegoriile celui nou. Dar la prima atingere cu noțiunile științei, după întâia familiarizare, îndată ce remarcă imposibilitățile ce dincolo se povestesc, se întoarce cu furie dela ele, — și devine *ateu*. Nu doară că știința distruge religia, nimicindu-i chiar sâmburele ei. Dar la acea epocă de înțelegere superficială, fondul de adevăr al religiei nu se zărește, prin veșmintele în cari se înfățișează; fondul aproape se confundă cu acea formă pe care știința o condamnă fără apel. Sau chiar de nu se confundă tocmai, reacțiunea totdeauna depășește marginile drepte, și înlăturându-se forma cea caducă, se înlătură *tot*. După acest ateism urmează și o a treia fază. Invățând mai mult, pricepând mai adânc puterea și limitele științei și chiar urmărind mai departe, cu chibzuință, concluziile ei, se recunoaște religiei un sâmbure de adevăr etern, se produce astfel o revenire, o întoarcere la credință, care îți poate rămâne nezdruncinată, oricât de mult ai retrage confiența în părțile concrete pe cari le-a avut de obicei.

Atâta numai că această a treia fază nu o ajunge ori și cine. E nevoie de o cultură serioasă și de puțința unor distincțiuni mai fine. Marea majoritate rămâne la acea de-a doua, în cazul când a putut-o ajunge, ceea ce se întâmplă cu necesitate astăzi când știința e foarte răspândită, când învățătura e obligatorie, când nimeni nu se mai gândește să întretină lumea în ignoranța și întunerecul inițial. S'ar părea că lățirea ateismului este o fatalitate. Așa va fi câtă vreme nu se vor lăsa în um-

bră toate acele elemente cari contrazic știința, câtă vreme nu se vor evita cu îngrijire, toate acele manifestări și acte—făcute în numele bisericii—care sunt fantastice și absurde sub unghiul științei moderne. Fiindcă alături de cosmologia imposibilă, adoptată de religia creștină, nu mai puțin îndepărtează de religie—pe toți acei din a doua fază—și istoria faimoaselor anateme medievale, care înăbușea libertatea gândirii, învingea cauzele drepte, paraliză forțele roale, acele anateme cărora numai ignoranța putea să le atribuiască o putere adevărată. Religia nu trebuie, prin organele și manifestările sale, să se pună în contrazicere și rivalitate cu știința, căci altfel riscă să-și compromită și *fondul* ei de adevăr, față de acea majoritate cu cultură mijlocie, care n'a ajuns să separe fondul de formă, sâmburele de coajă, conținutul de conținător. Până la acea dată fericită, când o să se ivească vr'un prelat de geniu care să cuteze a rupe cu litera tradiției, care să suprimă vechile legende și să adapteze o cosmologie științifică adevărului religios,—atâta vreme cel puțin, să se caute a se lăsa în umbră elementele neștiințifice, a se evita cu deosebire toate acele acte față de care știința își are surâsul pregătit. Iată pentru ce afurisenia Episcopului de Roman a fost dăunătoare cauzei religioase, iată pentru ce socot greșită toată atmosfera spaniolă pe care presa a făcut-o împrejur. În interesul vieții noastre religioase, anatema trebuie ironizată ca atare, lăsându-se ca o rătăcire izolată—cu cât mai izolată cu atât mai inofensivă—indiferent de faptul că Episcopul de Roman, în facerea divergenței sale a avut sau nu a avut dreptate.

I. PETROVICI

Profesor conferențiar la Universitatea din Iași.

CESTIUNI SOCIALE

FLUXUL ȘI REFLUXUL MENTALITĂȚII OMENEȘTI

Mentalitatea omenească este supusă unei succesiuni de acțiuni și reacțiuni, ea se mișcă ca marea într'un fel de flux și reflux. O mișcare intelectuală socială sau politică se desvoltă, ea proporții din ce în ce mai mari, o lume întreagă e cuprinsă de fluxul ei, nu trece mult și mișcarea se stinge încetul cu încetul, par'că nici n'ar fi fost—ea este în reflux. Un nou curent apare și așa mai departe.

Acum o sută de ani *Schiller* scria «Franța stăpânește pământul, Anglia stăpânește marea. Ce ne mai rămâne nouă (Germanilor)? și el conchidea în mod filosofic: «ne rămâne gândirea» și în adevăr că preocupățiunea Germaniei n'a fost decât gândirea. Cine ar fi crezut vr'odată, că spiritul filosofic, care a dominat atâta timp întreaga Germanie, să fie astăzi înlocuit cu spiritul realist. Astăzi, savanții germani se consacră mai mult științelor aplicate, toată activitatea lor este îndreptată spre industrie, agronomie, medicină și comerț.

Clasicismul este în reflux, realismul în flux.

În privința instrucției ce trebuie să se dea fetelor,

curentul era, ca ele să facă aceleași studii liceale și universitare ca băeții.

Astăzi, în lumea întreagă, suflă un curent contrar. Învățământul menajer este la ordinea zilei, el este chemat să joace un rol din cele mai active în cariera fetelor.

Numărul școalelor de menaj sporește pe fiecare zi.

Curentul carierei fetelor, prin studii universitare, este în reflux, gospodăria casnică în flux.

În privința educațiunii, acelaș lucru; se dădea o atențiune exagerată educațiunii intelectuale și se neglija educațiunea fizică. Astăzi, din contra, reînvie curentul educațiunii fizice. În Franța sunt așa numite *Écoles nouvelles* datorite inițiativei lui *Demolin*; în Germania sunt Land — *Erziehungsheim* în care se caută a se desvolta copiii gustul de muncă pe bazele unei sănătăți robuste. Sănătatea le este asigurată prin situația școalelor la țară, prin diferite jocuri și tot felul de exerciții sub cerul liber.

Și așa mai departe am putea cita nenumărate exemple din toate ramurile activității omenești.

O mișcare frumoasă a fost cea de acum 25 ani, când un grup de tineri în jurul revistei «Contemporanul», însufleții de ideile înaintate în Occident, își propuseseră a le populariza și a lupta contra plagiatorilor și a compilatorilor de cărți eronate. Ei au contribuit mult la răspândirea principiilor lui *Darwin*, *Haeckel*, *Spencer*, *Büchner*, *Comte*, etc.

Tineretul nostru universitar de atunci, era tot atât de însuflețit de curentul progresist după cum este astăzi de curentul naționalist. Curentul naționalist, după ce-și va face și el fluxul lui va descrește treptat până la dispariție.

Aceste două curente nu vor dispărea ca sisteme; căci fiecare din ele vor lăsa câteva adevăruri spre a fi adăoase la progresul omenirii.

Oricare ar fi ideile în flux însă, apostolii lor nu trebuie să fie intoleranți și violenți, căci cu cât vor fi mai violenți, cu atâta și ideile cari vor succeda vor fi mai puternice și mai durabile.

Intoleranța și violența revoltă spiritele cele mai calme și mai neutre și le dispune în contra ideilor în flux.

Astfel s'a întâmplat cu abuzul curentului naționalist, care a adus la exasperare pe unii profesori universitari.

Ceea ce s'a întâmplat cu ocaziunea întrunirii de protestare a muncitorilor din Iași, care trebuia să aibă loc în ziua de 18 Octombrie, întrunire la care eră să ia cuvântul și profesorul universitar *Paul Bujor*—pentru a protesta contra execuției lui *Ferrer*—este un fapt ne mai pomenit în istoria universităților.

Un profesor universitar care vrea să-și spue părerea într'o întrunire publică, silit să tacă, amenințat de vocile însălbătăcite ale studenților—fără ca ei să știe măcar sensul în care profesorul își propuseseră să vorbească.

Acesta este un atentat brutal contra binelui suprem al umanității civilizate—contra libertății de a-și exprima gândirea prin graiu.—

Contra acestui atentat să-mi fie permis a protesta din toate puterile mele.

Mă aflam student în Germania, în timpul când *Bismarck* era a tot puternic, iar veneratul meu profesor,

Ernst Haeckel, țineă cuvântări publice în care atacă religia și ideea de D-zeu.

Ne spună cum reprezentanții lui Cristos la Roma au comis timp de 12 secole cele mai teribile crime și infamii în numele lui D-zeu; arată disprețul pe care religia creștină l'a profesat contra familiei; își bateă joc cu multă competență de enciclica celebră pronunțată în Decembre 1864, prin care Papa blestemă întreaga civilizație și cultura intelectuală modernă; arată cum sub marele inchiuzitor *Torquemada*, numai în Spania au fost arși de vii opt mii de heretici, iar altor nouăzeci de mii li s'au confiscat averile și au fost condamnați la pedepsele cele mai teribile; iar sifiliticul și ușuratecul Papa *Leon X* — cum îl numea el — petreceă în beție și destrăbălări, spunând în mod ironic despre bogățiile confiscate «Câte avantaje ne aduce *fabula lui Isus Cristos*». Concluzia cuvântărilor era: Separarea completă a bisericii de stat.

Patruzeci de ani acest mare naturalist și filosof a combătut prin graiu și scris religia ca un obstacol al științei, fără ca în acest timp să se fi găsit studenți sau cetățeni cari să atenteze la libertatea cuvântului lui, și cu toate acestea popor mai de ordine și mai naționalist ca poporul și tineretul universitar german, nu poate să existe.

Studentii germani însă nu fac politică.

Amestecul studenților noștri în mișcărilor politice — ori care ar fi ele — constituie o mare pierdere de timp pentru ei și un mare obstacol bunului mers al învățământului. A-i încuraja pe această cale, este o mare greșală, preocuparea lor trebuie să fie studiul; iar înainte de a avea aspirațiuni politice, trebuie mai întâi să învețe a respecta dreptul cel mai sfânt și mai prețios, acela al liberei gândiri și cuvântări.

DR. N. LEON.

Profesor la Universitatea din Iași.

ȘTIINȚA

CESARE LOMBROSO ȘI TEORIILE SALE ASUPRA GENIULUI

Sunt foarte rari oamenii de știință cari au putut reuși să devie cunoscuți și afară din cercul îngust al activității lor și să atragă asupra lucrărilor și invențiilor lor și atenția profanilor. Cu tot progresul uriaș al presei, care nu lasă în uitare nici pe cei mai puțini dornici de reclamă dintre învățați, sunt excepționali acei specialiști cari fac să se vorbească de ei.

Unul din acești oameni rari și excepționali a fost fără îndoială și de curând decedatul Cesare Lombroso. S'a vorbit așa de mult de profesorul de psihiatrie din Turin; s'au scris atâtea lucrări, în cât s'ar putea forma cu ușurință o bibliotecă; s'a trâmbițat în tot felul activitatea lui, încât fiecare om cu o oare-care cultură trebuie să știe cine a fost Cesare Lombroso și ce a făcut.

E posibil ca și felul studiilor sale să fi fost una din cauzele acestei atențiuni speciale; se poate însă ca și el să fi căutat, cu studiile sale, să atragă asupra și a-

tenția tuturor și nu numai a confracților săi. Căci savanții cari ajung la un mare renume sunt sau mari descoperitori, a căror descoperiri trebuie să străbată cu orice preț, așa de mari sunt operele lor, așa a. fost Pasteur, Cl. Bernard, Berthelot; sau sunt din acei învățați cari avansează lucruri extraordinare și prin îndrăzneala lor reușesc să se facă cunoscuți și afară din cercul lor de specialitate.

Nu știm în ce categorie trebuie pusă activitatea lui Lombroso: descoperirile sale n'au nici prioritatea, nici valoarea absolută unor lucrări științifice, au însă o mare enormă doză de îndrăzneală; nu credem însă că avansarea ipotezelor sale să o fi făcut numai din dorința de a se face popular: era un om prea entuziast de știința lui, prea muncitor și prea fanatic, ca să fi recurs a scrie lucruri în cari n'a crezut dar cari i-ar fi permis să-și vadă numele trâmbițat și slăvit.

De oarece Lombroso, chiar dacă are mulți admiratori și încă fanatici, are în schimb împotriva lui toate școalele oficiale de antropologie și toate facultățile Universităților în ramurile în care a lucrat.

Se poate că renumele său să-l datorească și faptului de a fi atins o foarte mare problemă: a psihologiei geniului, ceea ce l'a făcut să fie cetit într'o anumită lume, care stăpânește de fapt toată opinia publică.

Or, ca și teoriile sale asupra omului criminal, și teoriile sale asupra geniului sunt aspru combătute.

Ne vom opri asupra acestor teorii ale sale, căutând a le rezuma într'un chip pe cât e posibil de succint și a arăta toate erorile pe care le conțin.

* * *

Pentru Cesare Lombroso geniul este o degenerescență, o anomalie a tipului normal al omului. Cum idiotenia, imbecilitatea, cretinismul și alte boli mintale sunt semne de degenerescență ale individului normal, tot așa și geniul este o abatere dela acest tip, tocmai prin superioritatea unor anumite calități.

Ce este un degenerat?

O abatere dela normal. Prin ce se poate deosebi un degenerat de un om normal?

Lucrări anterioare lui Lombroso au stabilit în psihiatrie că diferitele abateri, fie în construcția anatomică a individului, fie în fiziologia sau psihologia lui, și cari corespund în general la oamenii cu boli mintale, formează anumite stigmat care caracterizează pe un anumit individ atins de o atare boală.

Aceste stigmat sunt deci anatomice, fiziologice și psihologice.

Stigmatetele anatomice se referă la diferite anomalii cari privesc scheletul, musculatura și diferitele organe; stigmatetele fiziologice se referă la anumite funcțiuni cari se fac într'un chip anormal; cele psihologice privesc sfera de activitate psihică a individului: memoria, voința, atenția etc., etc.

Am zis că în psihiatrie se pune foarte multă bază pe aceste stigmat când e vorba de a se diagnostica o boală mintală; prezența lor, deși e foarte foloșitoare, nu este însă absolut necesară. Și asta, pentru că, stigmatetele de degenerescență se întâlnesc tot așa de des la indivizi sănătoși și normali ca și la degenerați. Stig-

matele se găsesc la indivizi anormali dar un degenerat, nu e nevoc ca să aibă pururea aceste stigmatel¹⁾ pentru ca să fie un degenerat.

A defini astăzi un om anormal e tot așa de greu cum e a defini un om normal. Frontierile între nebunie și sănătatea sufletească sunt așa de delicate în cât cel mai perspicace ochiu și mintea cea mai fină nu le poate recunoaște.

Și o dată ce nu putem da o definiție exactă a degenerescentei, a nebuniei, cum putem spune că geniul este o degenerescentă, o nebunie?

Iată prima imputare care s'a făcut teoriilor lui Lombroso în ceea ce privește definiția însăși a geniului.

De fapt, Lombroso nici n'a făcut o definiție, el a lăsat ca să se înțeleagă doar că geniul ar fi o degenerescentă. Cum a procedat pentru a face ca din lucrarea lui să se poată trage o atare concluzie?

A luat după biografiile tuturor oamenilor mari, toate acele particularități, cari corespundeau cu stigmatel de degenerescentă la alienați și a conchis că este o mare înrudire între geniu și nebunie.

Spre pildă, o talie mică, un cap mare, un nas turtit, o ureche mare și al cărei lob se lipește de obraz, sunt printre altele stigmatel anatomice de degenerescentă. A găsit Lombroso, că Shakespeare, Voltaire, Cristos sau Mahomet, au avut una din aceste stigmatel, el a și conchis că aceste genii ale omenirii au fost degenerați.

O memorie prea dezvoltată, o atenție slabă, o lipsă colosală de voință, sunt stigmatel psihofiziologice de degenerescentă. A aflat Lombroso că Molière, Goethe, Tolstoi sau Schopenhauer au avut una din aceste stigmatel și toate aceste genii au trecut drept degenerați.

Aceasta e metoda. Acolo unde stigmatel anatomice și psihofiziologice nu se potriveau, Lombroso a recurs la alte defecte. Așa, oamenii cari sunt sterili sunt exemplare de degenerați. Omul normal trebuie să aibă descendenți. A fost de ajuns ca să n'aibă Schopenhauer, Goethe, Aristotel sau Socrate, copii, pentru ca să fie degenerați.

Metoda e foarte simplă, ea este însă falsă din primul loc, căci e bazată pe lucruri cari n'au tărie, n'au rezam. Am spus mai sus, stigmatel nu sunt absolut necesare unui degenerat; sunt degenerați, cari n'au nici un fel de stigmatel.

Ca să dea însă o mai mare putere teoriilor sale, Lombroso a arătat în cartea sa asupra *Geniului* că au fost foarte mulți oameni de geniu cari au suferit de diferite boli mintale. Melancolia, paranoia, diferitele afecțiuni delirante, au fost bolile câtorva oameni de geniu și deci și asta învederează, după Lombroso, degenerescenta lor. Mai mult, pentru a arăta legătura între geniu și degenerescentă, Lombroso a publicat câteva lucrări admirabile, scrise de nebuni din azile de alienați. Prin urmare, ar reeși după dânsul, că de oarece sunt genii cari au fost nebuni, sunt și nebuni geniali.

Or și aci e o mare greșală a lui Lombroso și e de mirat ca un om care a fost un eminent psihiatru să fi putut face astfel de erori.

Am spus că între omul normal și nebun e o graniță foarte delicată. Afară de stigmatel de degenerescentă, cari pot fi deopotrivă și la un om sănătos și la un nebun, sunt boli mintale de cari suferă și omul sănătos și nebunul, dar omul sănătos, cu toate aceste boale, e sănătos pe când nebunul e nebun.

Să luăm spre pildă melancolia. La baza acestei boli este o senzație sufletească dureroasă și continuă. În manifestările slabe ale acestei boli, când durerea nu e așa de puternică, melancolicul poate continua munca sa și nimeni nu-l poate numi pe un atare individ, nebun. Câți oameni sănătoși, inteligenți, au idei triste, dure-roase, fără a fi nebuni? Când însă durerea aceasta, ideile acestea dureroase, îl împedecă pe un om de a mai judeca și a munci, și el e tot prada melancoliei celei mal negre, atunci acest individ e nebun.

Prin urmare gradul, intensitatea aceleiași afecțiuni face pe un om să fie nebun, pe altul normal.

Dar câte alte boli mintale, cum sunt ideile obsedante, exaltarea maniacă, mania religioasă, etc., nu sunt și la oamenii normali ca și la nebuni, dar se deosebesc numai după gradul și intensitatea lor?

Prin urmare, dacă limita între nebunie și normal e așa de delicată, se înțelege că se poate ori când demonstra că geniul sau talentul sunt degenerescente. E imposibil că între atâți oameni de valoare, cari au trăit viața mai intens ca alții, despre cari ne-au rămas amănunte mai multe asupra vieții lor, să nu găsim tipuri cari să nu fi fost la frontiera aceasta, care e așa de delicată, între sănătate și nebunie.

Când e așa de greu pentru toată omenirea de a se fixa precis limitele dintre nebunie și normal, de ce ar fi mai ușor pentru geniile și talentele ei, să se precizeze aceste granițe. Oare ele nu intră în cadrul însăși al omenirii?

Aceasta e a doua greșală a teoriilor lui Lombroso asupra geniului: aceea de a fi fixat prea rigid limitele între normal și nebunie, ceea ce știința psihiatrică n'a putut încă hotărî. El și-a clădit un sistem pe ceva nehotărât și de aceea teoriile sale asupra geniului au și căzut așa de ușor sub critica severă a științei.

* * *

Un tânăr medic psihiatru Marcel Reja a publicat o lucrare de curând asupra *Artei la nebuni*. În acea carte găsim o admirabilă definiție a nebunului. Nebunul se deosebește de omul sănătos pentru că el e sclavul mișcărilor, ideilor sale în loc să le diriguiească el.

Și această definiție e și adevărată. Ea stabilește deosebirea între nebun și normal. Omul normal poate suferi de melancolie, de anumite apucături maniace, să aibă diferite idei obsedante, dar omul normal le conduce el aceste idei și știe când să le puie frâu; nebunul însă e sclavul mișcărilor acestor idei. De aceea se poate că foarte mulți oameni de geniu să fi suferit de boli mintale, cum suferă foarte mulți oameni normali de aceste boli, dar nu ele îi conduceau ci boalele erau sub stăpânirea voinței lor.

Că de multe ori s'au lăsat stăpâniți de aceste afecțiuni, se poate, dar ei le conduceau pururea. D. Marcel Reja în cartea sa de care amintirăm, spune: Anumite

1) Magnau și Legrain. *Les Dégénérés*. Paris, Rueff. 1895.

poeme ale lui Victor Hugo ca *Plein mer, Plein Ciel* nu vă fac impresia că sunt adevărate deliruri de grandoare, dar pe cari logica le conduce. Or astfel de deliruri nu au nebunii!

Analogia între delirul nebunului și al poetului, savantului, geniului, e evidentă dar e numai superficială. Controlul rezonabil pe care nebunul, cel mai puțin atins, nu'l poate exercita de cât cu mare greutate, poetul cel mai exaltat îl exercitează fără să-și dea seama.

Judecata lui veghează și observă; ea știe să o oprească la momentul dorit.

E drept că mulți poeți și scriitori, și chiar savanți serioși, în momentele lor de concepție sunt într'o stare pe care ipnotizorii o numesc «o stare secundară» și pe care noi o numim inspirație. Această stare se poate obține printr'un chip artificial. Așa, mulți oameni de talent, întrebunțează diferite băuturi excitante: alcool, cafea, alții au anumite apucături cari îi conduc la inspirație: așa unii trebuie să se îmbrace elegant, alții să se culce pe jos, alții să fie culcați în pat; nu știu care scriitor are nevoie de comprese calde la cap, ca să poată lucra.

Or această stare de inspirație Zola o căpăta lucrând zilnic la aceeași oră. Obicuința era pentru el excitantul cel mai bun.

Această «stare secundară» sau «inspirație» a făcut pe Lombroso să considere geniul ca o nebunie. Dar câți oameni cari n'au făcut nici o descoperire, cari fac meșteșugurile cele mai normale n'au nevoie de fel de fel de excitante și nu se dedau la manii ridicule ca să poată lucra.

Ceea ce face deosebirea între nebun și omul sănătos e controlul pe care ultimul îl poate face asupra sa. Și omul de geniu ca și ori-ce om sănătos are această putere de control.

D. Charles Richet în prefața sa la cartea lui Lombroso *Omul de geniu* compară geniul cu don Quichotte și Sancho Panca lui Cervantes.

Don Quichotte are idei grandioase, el e gata să reformeze omenirea, se bate cu morile de vânt, se plimbă prin lume ca un somnambul. Alături de el vine Sancho Panca care îl oprește deseori cu spiritul lui critic de a face unele nebunii.

Fiecare om de geniu trebuie să aibă în el și pe Don Quichotte și pe Sancho Panca. Unul îl va împinge la lucruri extraordinare, celalt trebuie să-l reție în altele. Nebunul se deosebete de geniu pentru că n'are decât pe Don Quichotte, Sancho Panca îi lipsește.

Dar pentru ce numai geniul să fie comparat cu acești doi tovarăși din cartea lui Cervantes? De ce omul normal, omul sănătos, să nu fie și el comparat cu Don Quichotte și Sancho Panca? Oare orice om n'are idei mari, dorinți nebune, credinți fără limite, aspirații extraordinare, fantazii fără pereche—și n'are nevoie oare de un control ca să'l oprească și să nu'l lase a trece granița sănătății și a trece în țara nebunilor? N'are oare pentru aceasta nevoie de logicul Sancho Panca?

Comparația lui Richet se poate aplica tot așa de bine și omului normal; și greșeala cea mare a lui Lombroso e de a fi dorit să scoată pe geniu din mijlocul omenirii. Și căutându-i un loc s'a văzut obligat să'l a-

runce în casa de nebuni. Or dacă am vrea să urmărim procedeele lui Lombroso, am putea ori când să vârăm toată omenirea printre nebuni.

Geniul n'are nimic deaface cu o boală a creierului. El poate fi cel mult o anomalie a sistemului cerebral, prin complexitatea fibrelor de asociațiuni ce cuprinde. Putem noi cunoaște cauzele determinante ale acestui fenomen? Bine înțeles că nu, și tocmai aci rezidă ultima eroare a lui Lombroso, de a fi vorbit într'un chip prea sentențios într'o chestiune în care era nevoie de multă băgare de seamă.

Geniul nefiind o nevrosă și nici o degenerescență, este în schimb freamătul vital al întregii omeniri, unit cu cea mai superioară seninătate intelectuală, cum spune Remy de Gourmont.

Se poate că au fost printre scriitori și oameni cu ticuri și cu manii, oameni cari au frizat nebunia, cum sunt și în restul muritorilor—oameni normali și anormali, în orice caz până astăzi n'a eșit nici un poem nemuritor și nici o operă neperitoare dintr'un azil de nebuni—orice va voi să susție Lombroso.

Și ni se pare că această constatare nimicește cu de-săvârșire definiția savantului italian că geniul ar fi o nebunie.

DR. I. DUSCIAN

LITERATURA ȘI TEATRU

A. C. CUZA

Poezii, Epigrame, și Cugetări în proză. Valenii de Munte 1909 p. 232.

Cine mai cunoaște astăzi pe d-l A. C. Cuza ca poet? Versurile d-sale, pe cari le scoate acum în o nouă ediție, se tipăreau înainte de asta cu două decenii. Li s'a făcut atunci o primire în doi peri, ceea-ce, probabil, l-a îndemnat să se consacre altor preocupări. D-sa este cunoscut cititorilor de astăzi mai mult ca agitator de probleme sociale practice, ca de pildă antialcoolismul și antisemitismul. Iar literatura-i de ocazie, cum sunt cele câte-va pamflete rimate, sau cum a fost articolul d-sale despre naționalitatea în artă din «Făt-frumosul» lui Gârleanu, n'au găsit de loc apreciatori entusiaști.

Scriitori de aceștia, cari își fac apariția cu oarecare impetuozitate, muncesc la început cu stăruință, atacă îndrăzneț toate genurile literare și, obosiți de grabă, se pierd în banalități și se retrag la alte îndeletniciri, se cheamă diletanți. Iar un diletant pur este și d-l A. C. Cuza în versurile sale. D-sa este unul din acci mulți contimporani ai lui Eminescu, cari, sub vraja maestrului, porniseră să-i imite gândurile și forma în care le exprimă, având ca dar dela natură numai un dram de talent de versificare.

Atât forma lirică și satirică a lui Eminescu, cât și frânturi întregi de imagini și potriviri de cuvinte și de rime de-ale acestuia, le regăsim în poezioarele lui A. C. Cuza într'o asemănare adese-ori jignitoare. Citiți chiar poezia lui dela începutul volumului și veți întâlni strofe eminesciene:

*Tu ești un vis, acel dintâi
Și cel din urmă poate,
Și fără tine triste-mi par
Și ne'nfelese toate.*

*Dar chip cu-al tău asemănat
Nu-i în puterea firii,
Și veșnic tu vei rămânea
In lumea închipuirii...*

Pecetea aceluiași mare poet liric al nostru o zărim și în poeziile, cu o notă mai șagălnică, ale d-lui Cuza, că de pildă în «Ție»:

*De când mă tot uit la tine
Chipul tău m'a scos din minți,
Ești atât de drăgălașă
Când la mine te alinți.*

*Și privind cu 'nduioșare
Ochișorii tăi isteți,
Am văzut alăta farmec
Și atâtea frumuseți,*

*Că de-atunci mă arde'n taină
O văpaie de dorinți,
Ești atât de drăgălașă
Când la mine te alinți.*

Acest «atâta» farmec și «atâta» de drăgălașă, care dă strofelor lui Eminescu o nuanță specială, nu e greu de recunoscut. Deasemenea ne par cu totul cunoscute versurile de cuprins reflexiv ale d-lui Cuza. Cetinl «Cogitanda» d-sale și analizând puțin filosofia rimată ce coprind, nu e greu să descoperim în ea o simplă parafrază încalcită a «Glossei» lui Eminescu. Intălnim acolo rânduri ca;

*... Ci cu mîntea liniștită
Tu gîndește și socoate,
Că și'n lumea cea de visuri
Infelesul lor le-au toate,*

*... Fărmături din tot iutregul
Ne trudim a-l înțelege,
Nepătruns rămâne veșnic
Ori ce-om face, ori ce-om drege.*

Deci lipsa desăvârșită de originalitate este întăia vină a poeziilor d-lui Cuza. Și, de nu ne înșelăm, nu Eminescu singur este pus la contribuție. Pe ici colea se ivește și maniera lui Heine. Și se întămplă uneori că până și maxime celebre, răspândite pretutindeni, îi servesc de subiecte poetice. Așa de pildă din nemțescul «Ernst ist das Leben, heiter ist die Kunst», d-sa face strofa:

*Căci viața-i haos de durere
Dar arta-i purureu senină.*

Ceeace-i aparține numai d-lui Cuza sunt câteva poezii lirice în genul lui Șerbănescu, romante ușoare, feminine, cu mici cochetării sentimentale, — un fel de versuri de album, cum se scriau și se cântau pe vremuri. Se vorbește în ele de vremea care trece, de iluziile cari mor și de doruri neîmplinite. Unele sunt mai curățete, ca populara romanță «Te chiamă privighetoarea». Cele mai multe însă sunt din lumea «Micului dor» și nu se ridică întru nimic mai pe sus de fecunzii noștri trubaduri erotici, cari banalizează cu

atâta zel sentimentele cele mai curate. O singură dovadă a acestui gen primitiv:

*Tu ce-mi sbori voios în cale,
Rândunică, draga mea,
Spune-i că, zdrobit de jale,
Tot gîndesc, plîngînd, la ea.*

*Vânt, ce fugi de plaiuri fulnic
Sbori spre draga ce iubesc,
Și-i șoptește cu glas jalnic
Că, plîngînd, la ea gîndesc*

*Iar tu, lună argintie,
Tu privești în al meu gînd,
In zadar ți-ași spune ție
Că la ea gîndesc plîngînd...*

In aceste modele de «Mica poezie» d-l Cuza este de cele mai multe ori de o rară sărăcie de imagini, iar câte-odată de o emfază umoristică. Cine nu va rade citind de pildă invocații de felul acesta:

„Salutare, salutare, cocostărg !“

Dar dacă din aceste motive opera poetică a d-lui Cuza nu prezintă nici un interes artistic, volumul își are și partea sa de cugetare, care caută să stabilească autorului reputația de scriitor. In pieptul d-sale, pe cum se vede se zbat două suflete, unul de poet și altul de cugetător. Ori cât aceste suflete au căutat să se îmbine în mod armonnic, ele n'au reușit, căci a biruit «cugetătorul».

Din fondul câtor-va poezii, din monoloagele d-sale cu reflexiuni sociale, din mormanul de epigrame satire și cugetări, se desprinde figura unui filosof acru și înrăit. Suferind greu de apostolomanie, se improvisează în apărător al virtuții și biciuitor al păcatelor, de cari geme lumea și societatea de astăzi. Socotindu-se cu modestia care-l caracteriză, drept un mic *Uebermensch* se ridică singur la o înălțime ameteitoare, de unde privește cu dispreț suveran la cei de jos, trimițând fulgere împotriva lor. Ca un fir negru se țese această grandoare în toate produsele cugetării d-lui Cuza, arătându-ni-l drept un moralist rece, antipatic și obsedat de sine.

Lipsit de humor și seninătate, în epigrame d-l Cuza întrebuițează arma satirei vulgare și a cuvintelor triviale. Singura d-sale forță, prin care a răușit să-și răspândească un număr de epigrame, este jocul de cuvinte aplicat cu abilitate. In acest gen se apropie une-ori de talentul d-lor Cincinat Pavelescu și Teleor, cari însă nu recurg nici odată la cuvinte drastice pentru forțarea notei satirice. Cât pentru eșirile d-lui Cuza împotriva criticilor, din partea cărora se pare că a avut mult de suferit, oricine poate să vadă, că acele numai sunt satiră, ci pur și simplu un rânjet de om chinuit și fără noroc în cariera sa de scriitor.

Cât de mare este nepotrivirea între pretențiile apostolice și îndrumătoare ale d-lui Cuza și între ceea-ce produce în adevăr, se poate controla și din «Cugetările în proză» dela sfârșitul acestui volum. Filozoful nostru, departe de a fi original și uriaș în concepțiile sale, este de cele mai multe ori de o banalitate uimitoare, editând, ca adevăruri nouă, lucruri știute de toți și spuse de alții. Să cităm câte-va exemple:

1. *Viața în sine își are scopul ei.*
2. *Neadevărul de sine se zdrobește; adevărul de sine triumfă.*
3. *Iubirea adevărată e jertfire de sine.*
4. *Semănați idei, ca să culegeți fapte.*
5. *Timpul e avuția cea mai scumpă...*
6. *A pricepe este mai important, decât a ști.*
7. *E mai ușor a cuceri inima unei femei, decât a o păstra..*

Filosofia aceasta simplistă, culinară, a d-lui Cuza nu este de loc schinteierea unei inteligențe strălucite și ne amintește deprinderile similare ale d-lui Iorga, care și d-sa are, în volumul de maxime, perle ca «masiv nu e solid» sau alb nu e negru...

Cu asemenea versuri imitate și cu gânduri atât de profunde și de originale, va înțelege ori și cine că, pentru acest volum, nu putem socoti pe d-l Cuza ca o apariție serioasă în mișcarea noastră literară. Cu alde «salutare, salutare, cocostârg»... nu trece nimeni pragul nemuririi.

IL. CHENDI.

TEATRUL NAȚIONAL: *Corbii*

piesă în 4 acte

de Henry Becque tradusă de d-l M. Sadoveanu

Fără îndoială, ca să fii bun autor dramatic, trebuie să fii înzestrat cu darul de observație; trebuie să fii în stare să «vezi» bine în sufletele oamenilor, ca la rândul tău să poți crea ființe reale, trăind pe scenă așa cum se trăiește în viața adevărată. Dar atât nu e destul, căci de-ar fi destul, atunci ar însemna că orice scenă din realitate ar putea fi adusă în teatru, numai cu condiția ca să fie bine studiată și redată. Nu. Autorul dramatic e artist înainte de toate și de aceea pe lângă putere de observație—o calitate ce o are și omul de știință—îi mai cerem și calități artistice.

Printre aceste calități care deosibesc pe artist de omul de știință, numărăm în primul rând imaginația și poezia. Fără de ele nu se pot plâsmui opere de artă—ci cel mult se pot imita cu o exactitate uimitoare scene din realitate. Dar asemenea imitații fidele ale realității, lipsite de imaginație și poezie, oricât s'ar chema «o anumită școală artistică» nu realizează condițiile și scopul artei; ele ne dau în loc de *iluziunea* realității însăși realitatea și de aceea nu produc asupra spectatorului acea «delectare senină» care e ținta oricărei adevărate opere de artă.

Corbii, piesa lui Henry Becque, face parte dintre aceste opere ale școlii naturaliste, în care observarea și redarea exactă a realității sunt marile,—dar și singurile merite ale autorului.

E vorba în această piesă de exploatarea unei văduve și a copiilor ei de către niște oameni fără milă, cari știind-o fără pricepere și neocrotită vor să-i răpească toată averea rămasă dela soțului ei:—Văduva Vigneron după moartea neașteptată a soțului, un fabricant bogat, rămâne cu patru copii, un băiat care se grăbește să intre numai decât în armată (de ce?) și trei fete Judita, Maria și Blanca. Blanca e logodită de mult cu un tânăr nobil, de Saint-Genis pe care îl iubeste atât de mult încât s'a grăbit să-i «devină nevastă» înainte de căsătorie... Abia a murit bătrânul și iată că toți oamenii cu care el era în relații, cunos-

când inexperiența celor rămași în urma lui, năvălesc ca niște corbi să le răpească toată moștenirea. Printre acești «corbi» se disting prin rapacitatea lor, Teissier, fostul tovarăș al lui Vigneron, un bancher bătrân, avar și lubric și Bourdon notarul casei, cinic și șarlatan. Vin apoi «corbii» mai mici, arhitectul, tapițerul, etc. Firește, ei reușesc lesne și iată-le pe sărmanele Vigneron, pășind repede spre mizerie. Logodnicul Blanchei, simțind că s'a dus zestrea, se face nevăzut și maică-sa, D-na de Saint-Genis, o bătrână cochetă și intrigantă, vine în persoană să comunice bieteii Blanche că fiul ei își retrage promisiunea. (O cruzime inutilă și nefirească; putea foarte bine să-i scrie). De rușine și de durere, Blanche înnebunește. De sigur că nenorocitele femei ar fi fost reduse să cerșească dacă în ultimul moment, Teissier n'ar fi prins o slăbiciune pentru una din fete, Maria, care pentru a-și scăpa familia, primește să devină soția acestui bătrân rușinos, ceea ce înseamnă pentru ea moartea tinereții ei.—

E un șir de scene sombre, brutale, reale poate—se zice că Becque a reprodus fidel niște fapte identice întâmplate familiei sale—redate fără îndoială cu o mare putere de adevăr și cu multă vigoare, dar care n'au nimic din seninătatea artistică.

Becque n'a fost un iubitor de oameni și chiar de n'am ști dela biografii săi c'a fost toată viața un misantrop, personagiile *Corbilor* ne dovedesc ce idee exagerat de rea avea despre semenii săi.

Dar dacă e destul de greu să privim atâta urăciune și mizerie sufletească, câtă a grămădit autorul în cele din urmă trei acte ale piesei sale, ne e peste putință să mai suportăm și plimbarea pe scenă a nebunei Blanche, ca să vedem cum i se toarnă pe gât o lingură de supă. Asemenea priveliști penibile intră în domeniul patologic și acolo suntem dincolo de artă. Nu ne mai mirăm, cu asemenea scene, că un critic francez a spus de, «Corbii» că face parte prin excelență din acel teatru, numit «théâtre cruel».

Corbii e o lucrare exclusiv descriptivă, fără nici un conflict. De o parte, patru femei, slabe, care plâng într-una și n'au nici voința nici puterea de a se opune; de alta, un șir de indivizi, răi, iscusiți, cari merg uniți ca să le exploateze. Între cele două părți e o disproporție imensă care face cu neputință un conflict și care calcă regulile artei dramatice.

O astfel de piesă reclamă o interpretare superioară, nuanțată, discretă, dar caldă și viguroasă în acelaș timp, pentru ca publicul să poată suportă tot ce e penibil—și e mult de tot—în ea și să poată admira preciziunea și măestria cu care sunt descrise caracterele principalelor personaje—singurele calități, cum spuneam, ale piesei. Dar aceasta nu s'a întâmplat cu interpretarea ce-au dat artiștii Teatrului Național operii de căpetenie a lui Henry Becque. În afară de d-l Petre Sturza care a fost foarte elocvent și viguros în notarul Bourdon și de d-ra Macri, care a jucat rolul Blanchei cu distincție, dovedind că are o școală excelentă și că promite mult pe viitor—restul rolurilor principale au fost jucate slab ori declamatoriu. Au reușit mai bine, în roluri epizodice, d-nii Gogu Mihăilescu, Al. Mihăilescu și Duțulescu.

COMPANIA DRAMATICĂ DAVILA

Refugiul de Dario Niccodemi tradusă de d-l G. Metaxa-Doro.—*Doi cocoși* de Tristan Bernard

Refugiul este cea mai frumoasă piesă franțuzească jucată în ultimul timp la noi. Autorul ei, italian de origine, după ce a petrecut mai mult timp în sudul Americii, s'a stabilit la Paris unde se ocupă de teatru, și e foarte apreciat în cercurile artistice. Influența originii italiene pe de o parte și aceea a spiritului francez pe de alta, se întrevăd lesne în piesa lui Niccodemi. Găsim în ea în același timp, pasiunea și poezia teatrului italian, așa cum l-au scris în zilele noastre, Giacosa și Bracco—precum și vioiciunea dialogului și meșteșugul scenic al autorilor francezi contemporani. Ceeace mai ales dă preț *Refugiului* e minunata analiză sufletească a personajilor, redată cu o extraordinară plasticitate, ca în cele mai bune opere de «commedia psicologica». Personajii *Refugiului* fac parte dintr'o lume cu o viață sufletească subtilă și complexă. Dacă autorului unei asemenea piese i se cere o deosebită intuiție psihologică și multă imaginație constructivă, actorilor chemați să interpreteze rolurile, li se cere multă inteligență, și o artă aleasă și bogată în mijloace de exprimare, iar spectatorilor dintr'un mediu social străin de piesă, li se cere puțința de adaptare, ca să înțeleagă și să simtă sbuciumările sufletești ale unor ființe cu o viață mai complicată decât aceea ce ei o duc în toate zilele.

Gérard de Volmières, pictor, parizian, află că soția sa Julieta îl înșală cu un bun prieten al său, Louis de Saint Airan. El nu comunică nimănui ceeace a aflat nici chiar celeia ce-l necinstește, ci își ține ascunsă durerea, își înfrânează mânia dar se retrage pentru totdeauna la țară, într'o casă pe care o botează «Refugiul». Sufletul lui e însă zdrobit căci a iubit mult pe Julieta. Trec ani fără ca el să destăinuiească ceeace-l îndurerează. În locul dragostei a venit indiferența față de toți și de toate. Singura-i consolație e arta lui. Zădarnic încearcă Julieta să-l scoată din mutismul său; el rămâne același, nepăsător. Iată însă că acolo la țară, în casa unde s'a refugiat să caute odihnă și uitare, sosește să petreacă mai mult timp, o familie prietenă, familia Lacroix. Printre membrii familiei se află o fată de 28 ani, d-ra Dora Lacroix, o ființă apasionată, care toată viața ei a căutat un om care s'o iubească dar n'a găsit decât aventurieri ce o curtau pentru zestrea ei mare. A fost deseori logodită dar desgustată mereu de logodnicii ei interesați, îi respingea în ultimul moment. Acum, când e cu părinții ei în vizită la familia Volmières, ea e iarăși logodită. Logodnicul ei nu e altul decât Louis de Saint-Airan, prietenul lui Gérard. Dora are și față de acest logodnic aceleași sentimente ca față de cei din trecut.

Între această fată deziluzionată și între cellalt «désanchanté», Gérard, se aprinde o dragoste puternică. Dora devine amanta lui Gérard.

Este interesantă și adevărată psihologia lui Gérard. Ceeace îl apropie mai întâi de Dora, e instinctul de răzbunare, dorința de a răpi logodnica, aceluia ce odioară i-a luat soția... Dar sufletul lui dornic de dra-

goste, prinde să iubească adevărat și puternic—și locul sentimentului meschin îl ia o pasiune puternică și sinceră. Răzbunarea a fost un imbold; ea a dispărut însă cu totul dintre actualitățile sale sufletești.

Când acum, într'o bună zi, soția sa vine să-l mustre din nou și cu multă violență pentru indiferența lui față de dânsa, Gérard isbucnește, îi spune cum știa *tot*, cum a tăcut pentru a nu face scandal și a nu amări bătrînețele mamei sale pentru care are o adâncă pietate filială și îi mai spune cum de atunci i-a devenit indiferentă, iar sufletul său e fermecat acum de o altă femeie. E o scenă minunată aceasta, de un dramatism frumos și concentrat. Julieta cade zdrobită, are o isbucnire de gelozie contra celeilalte; din această gelozie renaște dragostea ei de altădată—de mult stinsă—pentru Gérard, pe care simte acum că-l pierde. Cine cunoaște psihologia femeii știe cât e de adevărată această observație, cum adesea gelozia e generatoare și regeneratoare de iubire... Iar când Julieta se convinge că soțul ei nu o mai poate iubi niciodată pe dânsa, căci atât de mult o iubește pe Dora, atunci dragostea ei devine abnegație pentru cel iubit. Astfel, atunci când Saint-Airan (în urma unei explicații violente ce a avut cu Gérard) spune Dorei, care îl respinsese ca și pe ceilalți logodnici, să nu se încredă în dragostea lui Gérard pentru dânsa, căci e o dragoste falsă, de răzbunare, iar Dora, amărîtă vrea să plece departe și să-l uite pe Gérard, — atunci, Julieta intervine și asigură pe Dora că Gérard o iubește sincer, și că o iubește numai pe dânsa. Și această scenă în care Julieta, cu sufletul distrus de durere, duce dragostea ei pentru Gérard, până la atâta sacrificiu încât să-i readucă pe Dora, numai ca să-l facă fericit, știind bine că această fericire înseamnă distrugerea ei, căci Gérard va divorța și se va căsători cu Dora, — și această scenă zic—cu care se încheie piesa, — pe cât e de conformă cu logica afectivă a femeii, pe atât e de frumoasă și de mișcătoare.

Dacă *Refugiul* a plăcut atât de mult la noi, dacă frumusețile acestei piese au fost atât de apreciate și au mișcat adânc pe spectatori, aceasta se datorește excelentei interpretări ce i-a dat compania Davila. D-na Lucia Sturza, în Julieta, a făcut o creațiune care ar figura cu succes pe orice scenă apusană. A jucat cu toată distincția, nobleța și sinceritatea reclamată de personajul Juliettei de Volmières. Iar în Dora Lacroix nu știm dacă vre-o artistă străină ar putea juca cu mai multă pasiune și inteligență ca d-ra Voiculescu. Acea feminitate apasionată a acestei ființe, domnia-sa a redat-o cu o frumusețe nespusă, dându-ne una din cele mai frumoase creațiuni ale d-sale. În Gérard au jucat atât d-l Davila cât și d-l Bulandra și jocul amândorora a fost frumos. Numai că d-l Davila a avut mai multă prestanță în scenele de concentrare sufletească iar d-l Bulandra mai multă căldură și vibrație în scenele de revoltă, și când vorbește de dragoste. În Louis de Saint-Airan, d. Storin ne-a arătat că e un adevărat artist, printr'un joc energic, demn și foarte distins. În roluri secundare, d-ra Teodosian, d-nii Bulfinsky, Stăncescu, Kaner etc., au complectat cu talent ansamblul. Piesa a fost montată cu o eleganță și o pricepere artistică cum

nu s'a văzut până acum pe vreo scenă de-a noastră

* * *

După reprezentațiile atât de frumoase ale Refugiului, compania Davila a avut greșita inspirație să joace — de altfel pentru o singură dată — *Doi Cocoși*, o «pochadă» de prost gust de Tristan Bernard, cu prea puțin spirit și acela foarte eftin ori chiar indecent. Pe deasupra, piesa a fost rău și pe alocuri vulgar jucată, ceea ce a contribuit mai repede — à quelque chose malheur est bon... — la căderea ei.

EUGEN PORN.

NOTE ȘI DISCUȚIUNI

RĂSPUNS DOMNULUI LOVINESCU

(Scrisoare către Directorul Noului Reviste Române).

Domnule Director.

Cu prilejul reprezentării piesei mele «Noaptea Invierii» D-l Lovinescu își desgroapă morții. Se folosește de faptul că cronicarul dramatic al revistei D-v. a găsit o apropiere de subiect între piesa mea și a D-lui, ca să publice o scrisoare din rândurile căreia se desprinde o invidie neînțeleasă și mai ales un fel de „reclamă” pe care d-l Lovinescu—un critic de seamă, dar un scriitor de teatru nul—vrea să 'și-o facă în jurul unei piese, uitate, despre care nu știu ce părere aveți d-v., dar eu o socot o copilărie a unui nepriceput în Teatru.

D-l L. care până mai deunăzi îmi era un prețios prieten, (dovadă e o corespondență urmată între noi doi, pe când d-lui era la Paris), are aerul să mă ia de sus în scrisoarea adresată d-voastre și-mi vorbește ca un profesor unui student. Face rău d-l L. pentru că or ce om de bun simț 'i-ar spune că fapta d-sale nu e a unui profesor, ci a unui reclamagiu care pare că strigă în drumul mare: «Stați! am scris și eu o piesă, dar n'am avut noroc., etc... etc!».

Sunt împotriva obiceiului de a răspunde criticilor ce ți se fac. Fie-care e liber să scrie ce vrea și nu i se cere de cât să fie nepărtinitor și cuviincios. Cazul Lovinescu, însă, prezintă un oare care interes, și mă grăbesc să răspund nu pentru a lămuri opinia publică, ci pentru a lămuri pe d-l «Profesor» Lovinescu.

D-l L. ca profesor trebuie să fi citit mult și prin urmare trebuie să i se fi întâmplat să întâlnească în literatura universală subiecte scrise de câte doi sau mai mulți autori.

Subiectul unui roman sau al unei piese de teatru nu este de fel proprietatea celui care 'l-a scris, pentru că aceiași învinuire am putea-o face întregului teatru clasic francez care 'și-a luat subiectul dela Greci și dela Romani. (Cazul: Avarul lui Molière și Aulularia lui Plaut e cunoscut tuturor). Cea ce mă miră însă foarte mult, e că d-l L. are aerul să spună că subiectul pe care 'l-am tratat și eu în «Noaptea Invierii» este al «d-lui». De ce?—Dacă ar fi citit cu mai multă luare aminte articolul criticului dela Noua Revistă Română ar fi văzut,—lucru de altfel pe care mi 'l-au spus toți care au vorbit de piesa mea — că e o asemănare de subiect cu «Thérèse Raquin», romanul lui Zola. Imi

place să cred că Zola 'și-a scris romanul înainte ca d-l L. să-și fi scris piesa și prin urmare subiectul nu e nici al meu, *nici al d-lui L.* ci al lui Zola. D-l L. zice: «Piesa lui H. e a mea!?!» dar dacă ar învia Zola cum 'și-a înviat d-l L. piesa și ar spune: «Foarte bine dar și piesa lui L. nu e a lui ci a mea!?!» Ne-am înfundă rău de tot și „reclama” ne-ar fi de prisos. Prin urmare de subiect să nu mai vorbească d-l Profesor care în cazul acesta face d-lui pe școlarul față de Zola.— D-l L. se supără grozav. Zola însă care n'avea nevoie să vorbească „singur, despre el” nu s'ar fi supărat pentru-că iată ce scrie după reprezentația piesei: «L'espionne» de Sardou.

«J'ai le regret, en terminant, d'avoir à prendre la parole pour un fait personnel. Dans un de mes derniers romans, *Son Excellence Eugène Rougon*, j'ai moi aussi deux grandes dames, la comtesse Balbi et sa fille Clorinde qui courent les villes de plaisir et le monde de la politique, comme la marquise de Rio Zarès et sa fille Dora (In piesa lui Sardou. N. S.) l'une cherchant a marier l'autre. Ma Clorinde corespond avec un gouvernement étranger. Ma Clorinde épouse un diplomate et se trouve mêlée au même milieu que la Dora de M. Sardou. Enfin dans le chapitre III-e de mon roman, mes deux étrangères sont posées comme les deux étrangères de M. Sardou, au premier acte, avec des details de grande analogie. Dieu me garde d'insinuer que M. Sardou a lu mon livre avant d'écrire sa pièce! Les ressemblances s'arrêtent là et les deux actions sont complètement différentes. Seulement comme je puis avoir l'idée de mettre *Son Excellence Eugène Rougon* au théâtre, et que mon point de départ, mon premier acte, sera identiquement celui de M. Sardou, il faut bien que je prenne mes précautions. Voilà qui est fait.»

Firește; de ce ar fi subiectul numai al lui Zola? Și Sardou răspunde mai târziu foarte liniștit, că dacă e vorba de subiect sânt două piese cu faimă mare: una scrisă de Molière și alta de Beaumarchais, care se aseamănă ca.... (hai, să nu ne mai facem reclamă):

D'ÉCOLE DES FEMMES
(MOLIÈRE)

LE BARBIER DE SEVILLE
(BEAUMARCHAIS)

Arnolf, e bătrânul tutor al unei fete tinere *Agnes*, îndrăgostit de pupila sa care nu-l poate suferi, pentru că iubește pe tânărul *Horafiu*.

Zadarnic *Arnolf* o îngrijește ca ochii din cap și caută să-i surprindă pe *Agnes* și pe *Horafiu*.

Pupila șireată corespunde cu *Horafiu*, îl primește chiar în casa tutorelui ei. La urmă *Arnolf* crede că a sosit momentul să se căsătorească cu *Agnes*; dar aceasta dă de veste lui *Horafiu* care o răpește și se căsătorește cu ea în necazul lui *Arnolf* care trebuie să aprobe căsătoria.

Bartholo e bătrânul tutor al unei fete tinere *Rosina*, îndrăgostit de pupila sa care nu-l poate suferi, pentru că iubește pe *Almaviva*.

Zadarnic *Bartholo* o îngrijește ca ochii din cap și caută să-i surprindă pe *Rosina* și pe *Almaviva*.

Pupila șireată corespunde cu *Almaviva*, îl primește chiar în casa tutorelui ei. La urmă *Bartholo* crede că a sosit momentul să se căsătorească cu *Rosina*; dar ea dă de veste lui *Almaviva* care o răpește și se căsătorește cu ea în necazul lui *Bartholo* care trebuie să aprobe căsătoria

Avea dreptate și Sardou.

D-le Director, ar trebui să-mi dați revista pe cinci numere numai mie ca să pot arăta câte asemănări de subiecte există în literatură. D. L. le știe dar se face că le-a uitat, pentru că altfel n'ar putea să mai vorbească despre piesa d-lui. Știți de ce le știe?

Pentru că d. Profesor e pătit.

Intr'o seară a citit d-lui. «o piesă» în cercul Conv. Critice. Toți, fără excepție, au spus că piesa e proastă. Ba, d-l Dragomirescu îl sfătuia chiar să nu mai scrie teatru. Eu singur m'am împotrivit. Piesa are un chițibuș care arată că autorul nu e străin de meșteșugul atât de greu, al Teatrului.

După câte-va săptămâni traducând «Patrie», puternica dramă a lui Sardou, găsesc că chițibușul din piesa d-lui L. e sâmburele în jurul căruia se înfășură acțiunea lui Sardou. Mă și miram. Dacă aș fi fost eu profesorul și d-l Lovinescu școlarul poate că l'ași fi lăsat să-și publice piesa, «și pe urmă să'l prind că s'a uitat în foaia vecinului spre a copia; dar era altfel; și-atunci i-am scris că e o mare asemănare de subiect(!?). D-l Lovinescu mi-a răspuns. Notați bine d-le Director, deși eram student și anul trecut, totuși nu'i dădea mâna d-lui Profesor Lovinescu să-mi scrie cum a scris scrisoarea de rândul trecut în revista D-v.

Iată scrisoarea :

Paris 14 Dec. 1908.

N'am avut încă timpul să cetesc *Patrie*) dar am putut lua act de conținutul ei. Ai toată dreptatea. Am scris imediat la Iași că să suprim publicarea comediei, iar dacă e deja în curs de publicație să i se adauge o notă prin care să sublinieze asemănarea. Ce vrei? Subiectele de obicei sânt luate din aer, din conversație, din două rânduri de ziar cete unde-va (unde?! N. S.) și obliterate. Mi s'a întâmplat și poate să mi să întâmple.

Păi! când ai pe conștiință pe Zola și pe Sardou e mai bine să taci din gură. Afară de apropiere de subiect să-mi arate d-l L. unde se mai aseamănă piesa mea cu a d-lui și a d-lui cu romanul lui Zola.

Primiți vă rog, d-le Director, încredințarea stimei mele deosebite.

A. HERZ

P.S. — De altfel piesa mea va fi reluată la Teatru îndată după însănătoșirea d-lui Demetriad din pricina căruia s'au suspendat reprezentațiile.

Lumea va putea urmări cu cartea d-lui L. în mână, dacă cele spuse de d-lui prezintă vre-o seriozitate.

1) Îngăduiți-mi să nu fi citit nici eu piesa D-lui L

Pentru a sfârși această polemică, direcțiunea N. R. R. a comunicat d-lui Lovinescu răspunsul d-lui Herz, la care d-sa a trimis următoarele rânduri :

PENTRU A SFÂRȘI O POLEMICĂ

La scrisoarea d-lui Herz, pe care aveți buna voință a mi-o comunica, îmi pare rău, domnule Director, că nu voi putea răspunde.

Nu-mi îngăduie timpul să largesc discuția asupra plagiatului în literatura universală; nu mă poate interesa ce crede d. Herz despre talentul meu de critic sau de scriitor dramatic; socotesc ca o copilărie afirmația, că ași fi fost îndemnat în teatru de d. Herz, și ca un sfruntat neadevăr că toți cei ce erau de față la citirea unei mici încercări dramatice a mea, au spus că e «proastă» (martori: M. Dragomirescu, Cincinat Pavelescu, Em. Gârleanu și Corneliu Moldoveanu); toate acestea sunt lucruri streine de discuție, care n'ar putea avea vre-o însemnătate, ca păreri personale, decât când ar fi semnate de un om cu simțul răspunderii, și al delicateții în polemică.

În discuție e numai atât :

1) E sau nu adevărat că subiectul din «*Noaptea Invie-rii*» e luat din «*De peste prag*» ?

2) E sau nu adevărat că scenariul din actul I e luat pe dea'ntregul din piesa mea ?

3) E sau nu adevărat că d. Herz citise piesa mea și că am discutat împreună subiectul ei, și prin urmare nu mai poate fi vorba de o simplă întretăiere de subiecte ?

Aceste trei puncte le-am desfășurat într'un articol în «*Convorbiri critice*». La aceste poate răspunde d. Herz, și vom vedea. Incolo, ceiace spune d-sa nu e de cât o îndrăzneală, și cum nu e cea dintâi, o las să treacă pe alături, fără a flucera a pagubă.

E. LOVINESCU

BIBLIOGRAFIE

Școalele de Meserii : Organizare. Rezultate obținute de *George Hazu* inspector al școalelor de meserii. București 1909.

Cea mai ingenioasă mașină de scris este

YOST

Singura care scrie fără panglici

MODEL 10: cu claviatura dublă.

MODEL 15: cu scrisul vizibil și claviatura simplificată.

Cu tabulator pentru tablouri, devize, etc. Cu adaptator pentru scrisul în mai multe culori.

BUCUREȘTI

Calea Victoriei No. 54

TELEFON

ALBERT BAER, București Str. Numa-Pompiliu 7.

VILE
DUILIU ZAMFIRESCU
 ——— 2, STRADA ZORILOR, 2 ———
 Palatul Muntelui de Pietate
 TELEFON No. 25/97

Vinuri de cea mai superioară calitate

LOCAL DE CONSUMAȚIE
 Serviciu la domiciliu

Angroșiștilor li se acordă rabat